

Az ideálkép és a valóság: (jogi kari) hallgatói pályatervek változásai az egyetemi életútban¹

joghallgatók – pályaválasztás – szakmai szocializáció – hivatás

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy az állam- és jogtudományi karok hallgatóinak professzióképe miként változik előremenetelük során. Abból indulok ki, hogy a képzés kezdetén a hallgatók egy idealizált képpel bírnak a választott szakról és az arra épülő szakmáról/hivatásról. Ez a kép a képzés során, majd még inkább a végzés után és a munkatapasztalatok hatására változik; az adott szakma/hivatás tényleges helyzete alakítja. A jogtudományi karok hallgatói, különösen a joghallgatók egy magas státuszú és presztízsű hivatás több évszázad alatt kialakult külső és belső képének az elemei alapján azonosítják magukat. Korai pályaválasztásuk következtében az egyetemen végbemenő szakmai szocializációjuk már az első években kialakítja bennük a jogászság ideálképét, mellyel erősen azonosulnak. Kérdés, hogy ennek az ideálképnek milyen a viszonya a valósághoz, mennyire tér el a jogászság különböző szakmai csoportjainak a tényleges helyzetétől.

Az „ideálkép” és a „valóság” viszonyát több empirikus kutatás elemzésével vizsgálom; ezek egy része országos, másik részét a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott hallgatói és alumnikutatások jelentik. Az eredmények segíthetnek a joghallgatók felsőoktatási szakmai szocializációjának a formálásában, alakításában is. Mivel kevés kutatás foglalkozott a joghallgatókkal, jelen tanulmány elsősorban a jelenségek leírására vállalkozik.

1. Elméleti keretek és kutatási előzmények

Jelen tanulmány elméleti kereteit a pályaválasztási, a szakmai szocializációra vonatkozó és a professzióval foglalkozó elméletek jelentik. Ezek rendkívül szerteágazóak, így csak azokat az összefüggéseket emelem ki, melyek az általam elemzett empirikus kutatások szempontjából relevánsak.

* Fónai Mihály egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék, fonai.mihaly@law.unideb.hu.

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Debreceni Egyetemen működő DE ÁJK Állami Erőforrások Államtudományi Kutatóműhely együttműködésével készült.

A pályaválasztási elméletek átfogó elemzésével több hazai kutató is foglalkozott.² Az elméleti megközelítéseket megközelítésmódjuk és főbb kérdésfeltevéseik alapján csoportosították, ezek a következők: klasszikus pályaaalkalmassági, pszichodinamikai, fejlődésvívű, döntés és pályaszocializációs elméletek.³ A tanulmányban elemzett empirikus kutatások eredményeinek az értelmezéséhez a fejlődésvívű hangsúlyozó magyarázó modellek közül *Ginzberg* elméletét vehetjük figyelembe, aki három fejlődési szakaszt, a fantázia, a próbaválasztás és a realisztikus fejlődési szakaszt különítette el, mint amelyek a pályaválasztási döntéssel kapcsolatosak.⁴ A harmadik szakasz a pályára állásé, a pályakezdésé, amelyre az jellemző, hogy az egyén kompromisszumot köt vágyai és lehetőségei ismeretében. Dolgozatom alapkérdése épp az, hogy mennyiben jellemzi a joghallgatókat és a fiatal jogászokat az, hogy az ideák vagy a valóság alakítják a hivatással kapcsolatos véleményüket és elvárásait. A *Ginzberg* által felvetett kompromisszum alapján az várható, hogy mind az ideák, mind a valóság szerepet játszanak a pályaválasztásban, illetve a hivatás megítélésében.

A pályaválasztási elméletek közül a *pályaszocializációs elméletek* néhány megállapítását és eredményét vehetjük még figyelembe, különösen *Daheim* és *Musgrave* állításait.⁵ *Daheim* a pályakijelölés folyamatát három lépcsőfokra bontja, e döntések az iskolai képzésről, a foglalkozásról és a tényleges tevékenység kiválasztásáról szólnak, a döntésekben egyre kisebb szerepe van a családnak, és egyre több szerepe a munkatársaknak, valamint a szakmai kapcsolatoknak. *Daheim* elmélete alkalmas lehet épp a döntésekre ható aktorok és intézmények hatásának a magyarázatára, illetve a nappali és a levelező tagozaton végzetek közötti különbségek értelmezésére.

Tanulmányomban sokat foglalkozom ezen túl az *anticipatív szocializáció* kérdésével, melynek jelenségét *Musgrave* kutatta. Az anticipatív szocializáció a szakmai szocializációs folyamatot négy szakaszra bontja, az előzetes pályaszocializációra (a látens szerepek tanulásával), a pályára kerülésre, melyről az egyén a meglévő szereptapasztalatai és preferenciái alapján dönt, a szakmai szocializációra, amelynek során az adott pálya jellemző szerepmagatartásának megtanulása történik, valamint a harmadlagos szocializációra pályamódosítás esetén.⁶ Empirikus kutatásaink az első két szakasz jellegzetességeit vizsgálják a jogtudományi karok hallgatóinak és a végzetek körében. E kutatásokat beillesztem az „ideálkép – valóság”

² ZAKAR András: *Pályaválasztási elméletek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988; SZILÁGYI Klára: *A tanácsadási elméletek*. GATE Tanárképző Intézet, Gödöllő, 1993; SZILÁGYI Klára: *A fiatalok és a felnőttek pályaeorientációs és karrierépítési készségeinek szintje, fejlesztésének lehetőségei*. Felnőttképzési Kutatási Füzetek, Budapest, 2005; BARKÓ Endre: *Pályapedagógia*. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2006; KOVÁCSNÉ TÓTH Ágnes: *Pályaválasztási motiváció értékrendi alapjai diplomás ápoló és tanárképző főiskolai hallgatók körében*. PhD-disszertáció, Semmelweis Egyetem Patológiai Tudományok Doktori Iskola, Budapest, 2007; PAPULA Lászlóné: *Mi leszél, ha nagy leszél? A pályaválasztást meghatározó tényezők*. *Bolyai Szemle*, 2008/1, 33–44; HEGYI-HALMOS Nóra: *Mi a pálya? Az iskolai pályaeorientáció szerepe és gyakorlata a hazai gimnáziumokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018.

³ Lásd SZILÁGYI: i. m., 18–24 és HEGYI-HALMOS: i. m., 21.

⁴ Lásd SZILÁGYI: i. m., 18 és HEGYI-HALMOS: i. m., 26.

⁵ HEGYI-HALMOS: i. m., 34–35.

⁶ HEGYI-HALMOS: i. m., 35.

dinamikájába, ami módot ad a preferenciák és az attitűdök vizsgálatára, amelyek kapcsán utalok a látens szakmai szocializáció főbb preferenciáira és értékeire is.⁷

A *pályá, illetve szakmai szocializáció* a pályaválasztástól részben elkülönülő kérdésekkel is bír, hisz a felsőoktatási szocializációval foglalkozó elméletek egy jelentős része a hallgatói szocializációt a szakmai szocializáció kezdeti szakaszának tekinti, azt a folyamatot jelenti, amely során az egyén megszerzi azt a tudást, elsajátítja azokat a készségeket és attitűdöket, amelyekkel szakmai közössége tagjává válhat.⁸

A felsőoktatási szocializációt sokan *Astin I–E–O* lineáris struktúrájára építik.⁹ Az input a belépő hallgató családi háttere, vélekedése, értékrendje, korábbi tapasztalatai, a környezet az intézményi struktúra és kultúra, a folyamat kimenete pedig az a változás, mely a hallgatókban végbement (tudásukban, értékeikben, vélekedésükben). Ahogy arra utaltam, jelen írásban és az alapját alkotó empirikus kutatásokban is nagy szerepet szántunk az anticipatív szocializációnak. E kérdést illetően a szakirodalomban nagy viták vannak, ezeket foglalja össze *Pusztai Gabriella*.¹⁰

A vélemények egyik csoportja az, mely az egész felsőoktatási szocializációt a szakmai szocializáció anticipáló szakaszával azonosítja, a másik álláspont szerint a felsőoktatás első szakasza a hallgatói szerepek elsajátítását jelenti, és csak a képzés legutolsó fázisa tekinthető az anticipációs szakasznak.¹¹ Az európai kutatók esetében gyakran a társadalmi reprodukció, a pályaszocializáció és a tanulmányi tapasztalatok kutatásával összefüggésben kerül elő a hallgatói szocializáció kérdése. A tanulmányban elemzett empirikus kutatások esetében ez a kérdés a nappali és levelező tagozatos hallgatók és az e tagozatokon végzettek közötti különbségekben fogható meg, a hallgatók társadalmi reprodukciójában, vagy például a hivatásra vonatkozó „jövőbeli elvárások” lényeges eltéréseiben, jelentős mértékben a tapasztalatok és a hallgatói-munkavállalói identitás eltéréseiben.

A jogászságot értelmezhetjük a *professzió- és a hivatás(rendi) elméletek kontextusában is*.¹² A professziók, „hivatások” kialakulását a szakirodalom történeti folyamatként értelmezi, azt az európai egyetemek kialakulásának és történetének a folyamatába ágyazva tárgyalja, ami magyarázatot ad az egyes professziók jellegze-

⁷ Más hallgatói közegben vizsgálja ezeket a jelenségeket GYÖRFFY Zsuzsa–SUSÁNSZKY Anna–SZÁNTÓ Zsuzsa–SUSÁNSZKY Éva: Az orvosi pályaválasztás átalakulása – Mit mutatnak a terepmunka-tapasztalataink? *Metaszetek*, 2017/2, 5–21, illetve általánosabban, az értékek oldaláról: Bocsi Veronika: *A felsőoktatás értékmetszetei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2016.

⁸ KOLTÓI Lilla: Hallgatók társas és tanulmányi integrációjának hatása a szakmai szocializációjukra. *Felsőoktatási Műhely*, 2014/3, 53–66.

⁹ <http://uwm.edu/saassessment/assessment-cycle-reports/ieo-model/>; ASTIN, Alexander W.: *Assessment for Excellence: The Philosophy and Practice of Assessment and Evaluation in Higher Education*. American Council on Education/Oryx Press Series on Higher Education, Washington, DC, 1991.

¹⁰ PUSZTAI Gabriella: *Kollegiális kezek a felsőoktatásban. Az értelmező közösség hatása a hallgatói pályafutásra*. Akadémiai doktori értekezés, 2010, 24–35.

¹¹ PUSZTAI: i. m., 25.

¹² Összefoglalóan FÓNAI Mihály: *Joghallgatók – Honnan jönnek és hová tartanak?* Debreceni Egyetem ÁJK–DELA Kiadó, Debrecen, 2014.

tességeire is.¹³ E professziók története nagy hatást gyakorolt mai arculatukra is, a professziók jellegzetes társadalmi helyzetére, jellegzetes összetevőire, hisz karakterük és társadalmi helyzetük évszázadok óta keveset változott. Azt a magas fokú autonómiára törekvés, a laikusoktól való elkülönülés, a magas társadalmi státusz és presztízs, valamint a mindezeket magába foglaló, hivatási, hivatásrendi tudat jellemzi.¹⁴

A professziók szociológiai elemzésének egyik meghatározó irányzata a *funkcionalista*, amelynek főbb állításait Parsons fogalmazta meg, az ő munkássága nyomán terjedt el a szakirodalomban a professziók kritériumaként a szakmához szükséges tudás meghatározásának szükségessége, annak adott képzőhelyeken való elsajátítása, a jogilag rendezett körülmények közötti munkavégzés, valamint a szakmai készségek monopóliumáról elfogadott formális etikai kódex.¹⁵ A funkcionalista irányzat a professziók kialakulását valamilyen társadalmi folyamathoz, és annak a professzióra gyakorolt hatásához köti, ha a társadalom számára „szükséges”, a professzió kialakul. Emellett kiemelték a professziót átfogó etikai normák és az azt garantáló mechanizmusok, szervezetek fontosságát, valamint a professzióhoz szükséges tudás átadását az oktatásban (arról is megegyezés szükséges, hogy mi ez a tudás).

Az *interakcionista* irányzat ezzel szemben máshova helyezte a hangsúlyokat, és pedig a professzionális hatalomra, valamint a professziókra mint társadalmi aktorokra. A hatvanas és a hetvenes évek kutatásai e jelenségeket leginkább az orvosok professziója kapcsán mutatták ki, ezért foglalkozik nagyszámú teoretikus és empirikus munka az orvosokkal.¹⁶ Eddigi kutatásaim során a jogászságot mint professziót, hivatást és a weberi értelemben vett hivatásrendet vizsgáltam, nagy hangsúlyt fektetve a hivatás presztízsére, magas státuszára, autonómiájára, illetve ezeknek a kritériumoknak az érvényesülésére a joghallgatók és a fiatal, friss diplomás jogászok professzióképében.¹⁷

A tanulmányban elemzett kérdéseket alig kutatják a hazai jogszociológiában, ezek eredményeit több írásban összefoglaltam.¹⁸ A hallgatók professzióképének elemeit és a pályaválasztás kérdéseit, motivációit Feith Helga és Badó Attila vizsgálta, majd a 2000-es kutatás kérdőívét Badó Attila és munkatársai újra alkalmazták a szegedi joghallgatók körében.¹⁹ A 2000-es kutatásban a pályaválasztási motívumok

¹³ PARSONS, Talcott: Professions. In: Shills, David (ed): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Mac Millan and Free Press, Vol. 12, 1968, 536–547; LE GOFF, Jacques: *Az értelmiség a középkorban*. Magvető, Budapest, 1979.

¹⁴ WEBER, Max: Politikai közösségek. In: WEBER, Max: *Gazdaság és társadalom. Szemelvények*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 241–256.; P. SZABÓ Béla: Jogászság és jogászképzés. In: Szabó Miklós (szerk.): *Bevezetés a jog- és államtudományokba*. Bíbor, Miskolc, 2012, 35–62.

¹⁵ PARSONS: i. m., 536–547.

¹⁶ FREIDSON, Eliot: *Profession of Medicine. A Study of the Sociology of Applied Knowledge*. Dodd, Mead & Company, New York, 1970.

¹⁷ FÓNAI (2014): i. m., 12. lábjegyzet.

¹⁸ FÓNAI (2014): i. m., 12. lábjegyzet, valamint FÓNAI Mihály–BARTA Attila–GYÜRE Annamária Csilla–PÉNZES Ferenc: A joghallgatók rekrutációja és professzióképének néhány eleme. *Pro Futuro*, 2014/2, 11–37.

¹⁹ FEITH Helga–BADÓ Attila: Magyar joghallgatók motivációs vizsgálata. *Jogelméleti Szemle*, 2000/4, <<http://jesz.ajk.elte.hu/bado4.html>> (2018. 07. 08.); BADÓ Attila–FELEKY Gábor–LŐRINGZI János–PATYI Zsófia: Összehasonlító motivációs vizsgálat a szegedi joghallgatók körében. *MTA Law Working Papers*, 2017/11.

három tényező köré csoportosultak: a családi, baráti, személyes hatások, a jogi pályák presztízse és anyagi lehetőségei, a biztos álláslehetőségek, valamint a jogász szakmával összefüggő olyan tényezők, mint a „jogélet rejtelmei”, az igazságszeretet. Ezek a motívumok azt mutatják, hogy a hallgatókra a jogász pályák magas státusza és presztízse nagy hatást gyakorolt – amikor ezekre a tényezőkre közvetlenül kérdeztek rá, egyértelmű volt a státusz, a presztíz, a távlati lehetőségek, a jó kezeset és a doktori cím erős vonzása, és hasonlóak voltak a jogász hivatás melletti joghallgatói érveknek a mintázatai is.²⁰ *Badóék* a 2016-os kutatásuknak a szegedi joghallgatók körében folytatott adatfelvétele kapcsán arra a megállapításra jutottak, hogy „1996-hoz képest a joghallgatók inkább racionális szempontok alapján, és döntésüket korábban meghozva készülnek a jogi pályára. Az adatok alapján szignifikánsan növekvő szerepe figyelhető meg a jogi pályát választóknál a doktori címnek, a pálya presztízisének, illetve a szülői, testvéri vagy baráti példának.” „A joghallgatók életstratégiái húsz év alatt nem változtak lényegesen, a prioritási sorrend gyakorlatilag ugyanaz: sikeres szakmai karrier, átlagon felüli vagyon, kettő vagy több diploma, »Summa cum laude« minősítésű diploma, nagycsalád és mindkét adatfelvételkor a politikai karrier volt a legkevésbé fontos.”²¹

2. Hipotézisek

Hipotéziseimet az elméleti keretek és a kutatási előzmények alapján fogalmazom meg. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy jelen tanulmányban a hallgatók és a frissdiplomások családi háttérének, a szociodemográfiai változóknak a hatását nem elemzem, ez a lehetséges hipotéziseket is befolyásolja. A szociodemográfiai változók hatásáról a felsőoktatási életútra több magyarázat is született, ezek alapján a felsőoktatási életútra a hallgatók családi, társadalmi háttérének hatása nem közvetlen, még ha a kutatók egy része a közvetlenebb hatás mellett is érvel.²² Hipotéziseim ennek megfelelően a pályaválasztásra, a felsőoktatási szocializációra és a „professzióra” vonatkoznak.

A pályaválasztás kapcsán *Ginzberg* és *Daheim* állításaira támaszkodom²³. *Ginzbergnek* a fejlődési szakaszokra vonatkozó elmélete alapján feltételezem, hogy a harmadik szakaszban, a pályára állás szakaszában a fiatal szakemberek kompromisszumot kötnék vágyaik és lehetőségeik ismeretében (H1). *Daheimnek* a pályakijelölés három lépcsőfokára vonatkozó állítása alapján azt várom, hogy a család szerepe csökken a pályaválasztásban, és nő a munkatársak és a szakmai kapcsolatok fontossága, különösen a levelező tagozatosok esetében (H2).

A felsőoktatási, szakmai szocializációra vonatkozó hipotéziseimet *Astin*, *Musgrave* és *Pusztai* elméletei alapján állítom fel.²⁴ A szakmai szocializáció kapcsán el-

²⁰ FEITH–BADÓ: i. m., 4.

²¹ BADÓ et al.: i. m., 38, 39.

²² A vita és az elméletek összefoglaló elemzését lásd PUSZTAI: i. m.; CEGLEDI Tímea: *Reziliencia és felsőoktatás: Beteljesül a reziliencia ígérete vagy élesednek a társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban?* PhD-disszertáció, Debreceni Egyetem, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola, 2018.

²³ Lásd a 3. és 4. lábjegyzetet.

²⁴ Lásd az 5. és 9. lábjegyzetet.

sősorban az empirikus kutatások során anticipatív szocializációt vizsgáltam. Magáról az anticipatív szocializációról viták folynak a szakirodalomban, hogy melyik szakaszát jelenti a felsőoktatási szakmai szocializációnak, az egész felsőoktatási szocializációt vagy annak a befejező szakaszát.²⁵ Kutatásom során az anticipatív szocializáció átfogóbb megközelítését alkalmazzuk, feltételezve, hogy már a pályaválasztáskor, a tanulmányok kezdetén és a tanulmányok végén, a pályára való beilleszkedés során is érvényesül a jelenség. A szakirodalom és kutatási tapasztalataim alapján azt várom, hogy a „jövőre vonatkozó várakozások” esetében lesznek tartós, nem változó elemei a „várakozásnak”, és ez a professziókról kialakult és rögzült képpel van összefüggésben (H3).

A hivatásra (professzióra) vonatkozó hipotézisek a magas státuszú professziók presztízsére vonatkozik, alapvetően *Max Weber*nek a „rendekre” vonatkozó elméletére támaszkodva.²⁶ Azt várom, hogy a pályaválasztásban és a jövőre vonatkozó várakozásokban a presztízsnak meghatározó szerepe van a joghallgatók és a fiatal jogvégzetek körében (H4), továbbá különbséget feltételezek a joghallgatók és a jogi karok alapszakos hallgatói között (H5).

3. Módszer és minta

Tanulmányomban több országos adatbázis és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán folytatott kutatás eredményeit elemzem. Ezek mindegyike kérdőíves adatfelvétel volt. Az országos Diplomás Pályakövető Rendszer (a továbbiakban: DPR) keretében 2009-ben és 2010-ben kérdezőbiztosok bevonásával, országos reprezentatív mintákon indultak az adatfelvételek, aktív hallgatók és „frissdiplomások” bevonásával. A „frissdiplomás” megnevezést a DPR-kutatás célcsoportjára alkalmazták, azokat értették alatta, akik a kérdőíves megkeresés előtt egy, három, illetve öt évvel végeztek. Az e tanulmányban elemzett 2015-ös országos adatbázis „frissdiplomás” kutatása már online kérdőív alkalmazásával történt, ami alapvetően befolyásolta a válaszolók arányát (az online kérdőíves megkeresésre a 2011-es DPR-mérések bevezetésekor tértek rá). A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán (a továbbiakban, ha egyértelműen a karra vonatkoznak az adatok, az ÁJK vagy kar megnevezést használom) 2001-től önkitöltős kérdőíveket alkalmaztunk, 2001 és 2008 között a végzett hallgatók esetében ez postai kérdőív volt. Az elsőéves hallgatók körében folytatott adatfelvételünk első két évében (2006-ban és 2007-ben) önkitöltős kérdőívet használtunk, melyet a hallgatók (önkéntesen) a felvételi beiratkozáskor tölthettek ki. A 2008-as akadémiai évtől a karon az EvaSys online kérdőív használatára tértünk át, ezt hamarosan az egyetem több kara is átvette (az

²⁵ Lásd a 10. lábjegyzetet.

²⁶ Lásd ehhez WEBER: i. m.; FEITH–BADÓ: i. m.; BADÓ et al.: i. m.; FÓNAI: i. m. (12. lábjegyzet); FÓNAI Mihály: A jogi- és igazgatási képzési területen végzetek elhelyezkedésének presztízs-szemponjtjai. In: Garai Orsolya–Horváth Tamás–Kiss László–Szép Lilla–Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 2010, 227–244; Utasi Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2016.

alkalmazott kérdőívvel együtt). A karon 2014-ben online kérdőívvel kerestük meg az aktív és a végzett hallgatókat; e kutatás célja e két hallgatói csoport rekrutációjának, professzióképének, jövőképének, elvárásainak és munkaerőpiaci tapasztalatainak a feltárása volt.

A 2009-es, országos „aktív hallgatói” és a 2010-es országos „frissdiplomás” kutatást reprezentatív mintaválasztással folytatták le. A többi országos és kari kutatásnál az összes érintett hallgatót megkeresték, illetve megkerestük, közülük eltérő mértékben válaszoltak a kérdőívre, ezek a mérések nem mintaválasztáson alapultak, ami az eredmények általánosíthatóságát befolyásolta (az országos kutatások adatbázisait súlyozták). A továbbiakban az elemzett minták néhány főbb jellemzőjét ismertetjük (az országos adatfelvételek esetében csak a jogi és igazgatási képzési területre vonatkozó számításokat végeztünk, illetve több esetben leválogattuk a jog-hallgatókat, jogi végzettségűeket).

Hallgatói motivációs kutatás 2009²⁷

A kutatás populációját (alapsokaságát) az államilag elismert felsőoktatási intézmények nappali alap- és osztatlan képzésben részt vevő hallgatói jelentették. A mintavétel képzésterület, szak, évfolyam és nem szerint történt, az egyes karokon arányos kvótás mintavétellel és intézményi almintákkal. A minta nagysága 7835 fő volt.

Diplomás kutatás 2010²⁸

A tíz képzési területre kiterjedő kutatás a 2007-ben végzetteket érintette (49 382 fő). Közülük egyszerű véletlen mintaválasztással alakították ki egy 4879 fős mintát, a tényleges minta a lekérdezés után 4507 fős volt.

Frisssdiplomások 2015²⁹

Az adatfelvétel a 2010., 2012. és a 2014. évben abszolutóriumot szerzett hallgatókat érintette. A vizsgálatban részt vevő 34 intézmény 182 299 frissdiplomását keresték meg, az online kérdőíves megkeresésre közülük 20 579 fő, azaz 11,3% válaszolt.

Végzetek „utánkövetése”, DE ÁJK, 2001–2008

A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2001 és 2008 között került sor a végzett hallgatók „utánkövetéses” vizsgálatára. A végzés után egy évvel megkerestük a végzett hallgatókat, a családi háttérükről, a pályaválasztás, majd a munkahelyválasztás okairól és körülményeiről, valamint a képzésről kérdeztük őket. Az „utánkövetés” igen sikeres volt, az érintett időszakban végzett hallgatóink mintegy 30 százaléka, 425 fő válaszolt, ami magas arány az alkalmazott postai kérdőíves módszer esetében, ami azt is eredményezte, hogy a magas válaszadási arány

²⁷ Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs kutatás 2009. Módszertan. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

²⁸ Diplomás kutatás 2010, Módszertani leírás. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

²⁹ VEROSZTA Zsuzsanna: *Diplomás Pályakövetési Rendszer országos kutatás*. Oktatási Hivatal Felsőoktatási Elemzési Főosztály, 2016. szeptember.

következtében elfogadhatóan pontos képet kaptunk a karon végzett hallgatókról, függetlenül attól, hogy a kutatás nem reprezentatív adatfelvételen alapult.

DE ÁJK, „golya”-mérések 2006–2008

Az alumnikutatásaink, valamint a Debreceni Egyetem Tehetséggondozó Programjának (DETEP) a tapasztalatai alapján terveztük és szerveztük meg a „golya-vizsgálatot”, melyre a 2006 és 2008 közötti három akadémiai évben került sor. Ezt követően a DE minőségbiztosítási rendszerén belül a „tudományegyetemi karok” mindegyikén alkalmazták a karon kidolgozott kérdőívet. Jelen tanulmányban a csak az ÁJK-on lefolytatott adatfelvételek eredményeit elemzem. Az elsőévesek közül e három évben 1215 fő válaszolt, a beiratkozott hallgatók több mint fele (58%-a).

DE ÁJK, aktív hallgatói és frissdiplomás kutatás 2014

A vizsgált évben a karon a 2014-es márciusi intézményi statisztika alapján 2063 aktív hallgató tanult, közülük 1872 főt kerestünk meg (ennyi hallgatónak volt elérhető e-mail-címe), közülük 129 fő válaszolt, ami 6,9%-os visszaküldési arány, valamivel alacsonyabb, mint az országos DPR-méréseké volt (mára ezek esetében is hasonló a visszaküldési arány).

A végzett hallgatók körében a 2007 után végzettek elérése látszott reálisnak, a hallgatói e-mail-címek megléte miatt. Ebben az időszakban (2007–2014 között) a karon 2631 fő végzett (valamint 385-en a szakirányú továbbképzésekben), közülük csak 1041 fő volt elérhető (e tapasztalatok miatt vezették be az e-mail-címek kötelező megadását a hallgatói beiratkozáskor, például 2010 után az országos DPR-kutatások céljaira is). A megkeresett végzett hallgatók, az elterjedt megnevezés szerint „frissdiplomások” közül 128 fő válaszolt, ami 12,3%-os arány (a „frissdiplomás” megnevezést az országos DPR-kutatásokban használják, 2010 óta). A DPR-mérések is azt mutatják, hogy a végzettek sokkal nagyobb arányban válaszolnak a képzőhely megkereséseire, mint az aktív hallgatók. Az alacsony elemszámok és az alacsony válaszadási arány miatt következtetéseink általánosítási szintje korlátozott, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara esetében is csak az *alapvető trendek* megrajzolására alkalmas, a jogi kari képzések és a frissdiplomások általánosabb jellemzése óvatosságot igényel.

4. Empirikus eredmények

4.1. A hallgatók pálya- és szakválasztása

A szakirodalom alapján a pálya- és szakválasztásra számos szereplő és tényező hat, ezek egy része személyes és informális hatás, egy része formális, intézményes hatás. Elsőként azt vizsgálom, hogy mi motiválta a szakok választását a frissdiplomások szerint (1. táblázat).

1. táblázat. A szakra való jelentkezés motivációja, képzési területenként (százalékban).
(Diplomás kutatás 2010)³⁰

	Érdekelte a szakterület, ezen a szakon akart diplomát	Elsősorban diplomát akart szerezni	A munkahelyén elvárták, hogy diplomázzon	Nem elégtették ki a korábbi tanulmányai	Ugyanazon a szakon főiskolai diploma mellé egyetemet	Nem akart továbbtanulni, de a környezete elvárta
Agrár	72,8	16,0	6,3	1,4	0,3	0,8
Bölcsészettudomány	70,6	14,6	5,0	4,1	2,8	0,9
Gazdaságtudomány	73,9	15,2	3,2	1,6	0,3	0,4
Informatika	84,9	5,3	3,8	1,3	3,5	0,6
Jogi és igazgatási	74,9	9,3	6,2	5,4	0,5	0,3
Műszaki	81,4	9,4	3,0	2,1	0,6	1,3
Orvos- és egészségügyi	84,2	5,2	6,0	0,8	1,4	0,3
Pedagógusképzés	77,7	9,0	4,8	5,6	0,3	0,3
Társadalomtudomány	69,0	16,0	7,1	2,5	0,5	0,5
Természettudomány	86,8	3,7	2,5	2,9	2,5	0,0
Total ³¹	76,6	11,4	4,6	2,7	1,1	0,6

A DPR-kutatás képzésterületi eredményei csak részben igazolják a pályaválasztással kapcsolatos elköteleződésre vonatkozó állításokat, hisz a jogi és igazgatási képzési terület frissdiplomásai (a jogászok mellett az igazgatási alapszakokon végzettek) a diplomás átlagnak megfelelően indokolták választásukat azzal, hogy maga a szakterület érdekelte őket. Leginkább az orvos- és egészségügyi képzési terület fiatal szakemberei jelezték a magas szintű érdeklődést a szak és a szakma iránt, ami azt is mutatja, hogy a magas státuszú orvosok mellett jelentős a szakma iránti elköteleződés (érdeklődés) más egészségügyi szakemberek körében is, amit gyakran indokolnak e szakmák „hivatástudatával”.³² Kiugró elköteleződés tapasztalható még a természettudományi, az informatikai és a műszaki képzési területeken végzettek esetében, ami ugyancsak azt mutatja, hogy az egyes szakmák, hivatások esetében azok státusza és presztízse csak részben magyarázza a (korai és) erős elköteleződést.

³⁰ Forrás: Diplomás kutatás 2010, N = 4508; FÓNAI Mihály–BARTA Attila–GYÜRE Annamária Csilla–PÉNZES Ferenc: A joghallgatók rekrutációja és professzió-képének néhány eleme. *Pro Futuro*, 2014/2, 26.

³¹ „Nem tudom” és „nem választott” válaszok nélkül.

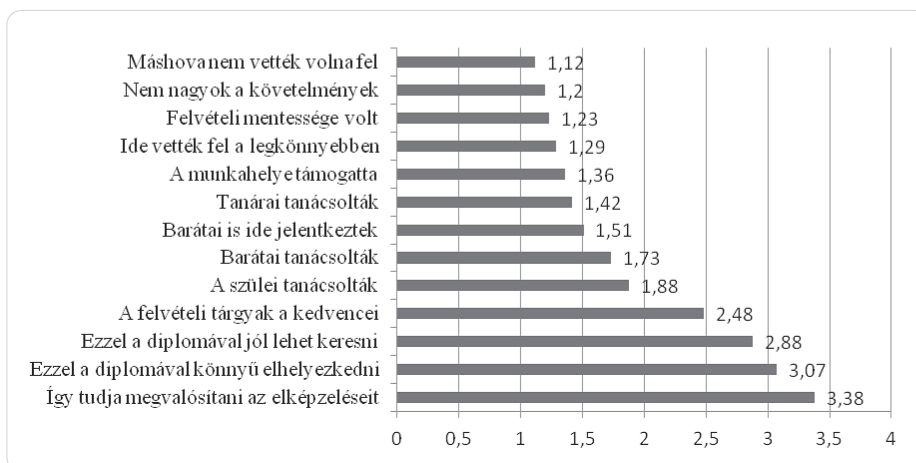
³² SÁGI Matild: Az orvosi hivatás. In: Szántó Zsuzsanna–Susánszky Éva (szerk.): *Orvosi szociológia*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006, 86–105.

A karon folytatott korábbi kutatásaink eredményei azt mutatták, hogy a szakma – diploma – karrier motiválta a hallgatókat abban, hogy egyetemre jelentkezzenek.³³ A legtöbb területen a tagozatok alapján figyelhető meg különbség: a nappali tagozatosok választása erősebb kötődést mutat az egyetemi léthez (a DPR-kutatások eredményei is azt jelzik, hogy inkább tartják magukat hallgatónak, míg a levelező tagozatosok legalább annyira tartják magukat munkavállalónak, mint hallgatónak). A 2014-es kari (DE ÁJK) kutatásunk eredményei (a motívumok *sorrendjében*) nem térnek el jelentősen a korábbi adatfelvételektől, ami a felsőoktatási továbbtanulás motívumainak a tartósságát jelzi, azaz abban, hogy ki és miért jelentkezik egyetemre, nincsenek gyorsan változó motívumok (Mellékletek 1. ábra).

A továbbtanulási döntésre ható tényezők esetében a 2014-es kutatásban a szakok között három területen találunk szignifikáns különbségeket: a *joghallgatók* inkább látják úgy, hogy azért jöttek egyetemre, mert a szüleik is diplomások (ez megfelel a szakok közötti tényleges különbségnek a szülők iskolai végzettségét illetően). Az *alapszakosok* választásai között fontos, hogy azért tanulnak, mert a munkájukhoz és a munkahelyi előmenetelükhöz szükség van az egyetemi végzettséghez. A szaknál sokkal erőteljesebb hatást gyakorol a továbbtanulási döntésre a tagozat, a karrier kivételével minden motívum esetében szignifikáns különbség érvényesül a nappali és a levelező tagozat között. A nappali tagozatos hallgatók és frissdiplomások inkább tűnnek kredencialistának („fontos a diploma”), a levelező tagozatosok pedig „biztonsági játékosnak”, akik azért tanulnak egyetemen, mert az a munkájuk és az előmenetelük miatt fontos, ami azt is magyarázza, hogy miért érdekli inkább a levelező tagozatosokat a választott szakma, hisz jelentős részük olyan területen dolgozik, amit az egyetemen tanul.

A felsőoktatási továbbtanulással összefüggő döntések között több kutatásunkban is vizsgáltuk azt, hogy a szak választására egyes tényezők és személyek milyen hatást gyakoroltak. Hasonlóan a továbbtanulási döntéshez, a szakválasztás esetében is megfigyelhetők trendszerű folyamatok. Jellemzőnek tűnik az elképzelések megvalósításának a szerepe, emellett a diploma előnyei azok, melyek a választásra hatnak (1. ábra). A válaszolók úgy találták, hogy más személyek, a család és az iskola, a tanárok kisebb szerepet játszottak abban, hogy például a jogász szakot választották. Ez meglehetősen nagy fokú önállóságot és tájékozottságot feltételez, viszonylag korán kialakuló pályaválasztási döntéssel, a szakmával, hivatással való korai azonosulással és elköteleződéssel.

³³ FÓNAI Mihály (2014): i. m., 78.

1. ábra. A táblázatban szereplő tényezők hatása a szak kiválasztásban (négyfokozatú skálán). (DE ÁJK 2014)³⁴

A joghallgatók és az alapszakosok véleménye között csak két területen érvényesült szignifikáns eltérés. Az alapszakosok inkább gondolják azt, hogy a barátaik tanácsa is alakította pályaválasztásukat, míg a joghallgatók döntését főleg az befolyásolta, hogy a diplomával jól lehet keresni. A tagozatok között már több jelentős különbség érvényesül, ezeket az eltérő élethelyzet és életkor is alakítja. A nappali tagozatos és azon végzett hallgatók nagyobb fontosságot tulajdonítanak a család hatásának, ők gondolják inkább azt, hogy a diplomával jól lehet keresni. A levelező tagozatosok sokkal kisebb külső hatást neveznek meg a pályaválasztásukban, mint a nappali tagozatosok, és érthetően esetükben jellemzőbb a munkahely támogató szerepe. Bár a diploma/végzettség előnye nagyon fontosak a jogi kari hallgatók szakválasztási motívumai között (ez a „valóság”), az „ideálkép” is hat a választásra (elképzelések megvalósítása), sőt ez a legfontosabb dolog a motívumok között. Ugyanakkor már a pályaválasztás időszaka és az akkor érvényesülő hatások, célok, elképzelések is azt mutatják, hogy egyszerre érvényesülnek az ideálképpel összefüggő és az azzal kevésbé jellemezhető, materiális tényezők a választásban.

4.2. Elvárások és jövőkép

Az állam- és jogtudományi karon belül a jogászhallgatók jövőre vonatkozó elvárásainak, szakmai anticipációinak a főbb vonásai nem különböznek lényegesen a szak (szakma) választására vonatkozó válaszaiktól. Az egyetem elvégzése utáni tervekre vonatkozó kérdésre adott válaszok két dimenzióba sorolhatók, az általánosabb motívumok csoportjába és a konkrét jogi, igazgatási foglalkozások, munkakörök csoportjába (M1. táblázat).

³⁴ Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014.

A DE ÁJK elsőéves hallgatóinak anticipációit alapvetően az jellemzi, hogy a „szakmában helyezkednének el”, illetve újabb diplomát szereznének, ez leginkább az igazgatásszervező nappali tagozatos hallgatókra jellemző; tapasztalataink alapján ez az újabb diploma a jogászi, ami a jogász hivatások vonzerejét is mutatja. A „szakma” vonzása, mint a jövőkép meghatározó eleme, már a szakválasztáskor is érvényesült a hallgatók körében – ahogy arra utaltam –, ez egy erős motívumot és mozgatórugót jelent, ami a választott szakkal (szakmával) való jelentős azonosulásból is fakad. Az általánosabb jövőtervek között a karrier inkább a levelező tagozatos hallgatókat jellemzi, esetükben ez egy erős tanulási és anticipációs mozgatóerő is, hisz a terveiket, benne a diplomát és a karriert csakis az egyetemi tanulmányokkal érhetik el, ám a karrier lehetősége (a tanulmányok révén) legalább ennyire erős motívum.

A konkrét jogi és igazgatási szakmák, munkakörök közül az elsőéves joghallgatókat főleg az ügyvédi pálya vonzza, a bírói, ügyészi vagy közjegyzői pályák kevésbé vonzzák őket. Ez következhet az e hivatásokra való bekerülés esélyéből, illetve az esélyre vonatkozó vélekedésből is, amit az eltérő módszertannal feltett kérdésekre adott válaszok eltérései is igazolnak, ahogy azt még a későbbiekben elemzem. A közigazgatás alig gyakorol hatást a joghallgatókra. Ezzel szemben – a szakmájuk adta lehetőségek miatt is – az igazgatásszervező szakos hallgatók³⁵ inkább a közigazgatásban dolgoznának (ezt támasztja alá a „szakmában helyezkedne el” válaszok aránya is). A „golya”-kutatás harmadik évében módosítottuk az alkalmazott kérdőívet, a korábbi évek tapasztalatai alapján *külön-külön* kérdeztünk rá az egyes foglalkozásokra, szakmákra, illetve az általánosabb motívumokra. Jelen tanulmányban a foglalkozásokkal, hivatásokkal, munkával kapcsolatos konkrét kérdéseket elemzem (2. táblázat).

2. táblázat. A DE ÁJK elsőéves hallgatóinak választásairól szóló adatok a végzés utáni terveikkel kapcsolatban és arra vonatkozóan, hogy az egyes kijelentések megfelelnek-e a terveiknek (az adott kijelentést elfogadók aránya, %).
(DE ÁJK „golya”-kutatás 2006–2008, második szakasz)³⁶

	Jogász szakos	Igazgatás- szervező szakos	Összes elsőéves
Közigazgatás, államigazgatás	51,9	87,9	70,3
Vállalkozásban alkalmazottként dolgozni	59,2	70,1	64,8
Újabb diploma	49,3	65,7	57,6
EU-s állás	53,4	61,4	57,4
Külföldön dolgozni	46,1	53,6	49,9

³⁵ A „golya”-kutatás akkor zajlott, amikor a karon jelentős számú igazgatásszervező alapszakos hallgató tanult, e szakot jelenleg csak a Nemzeti Közszolgálati Egyetem indíthatja.

³⁶ Forrás: DE ÁJK „golya”-kutatás 2006–2008. FÓNAI (2014): i. m., 101.

	Jogász szakos	Igazgatás-szervező szakos	Összes elsőéves
Közjegyző	32,7	61,9	47,3
Jegyző	29,5	54,3	42,0
Rendőr	32,7	46,4	39,6
Saját vállalkozás	41,2	36,0	38,6
Ügyvéd	53,5	14,6	33,8
Adótanácsadó	19,3	41,2	30,3
Ügyész	23,9	20,4	22,1
Bíró	19,1	13,1	16,1
Családi praxisban dolgozni	14,2	14,9	14,6
Elemszám	N = 235	N = 225	N = 460

Az M1 (Mellékletek 1.) táblázatban az elsőéves hallgatók választásainak a rangsora jobban érvényesül, a 2. táblázat adatai ehhez képest azt mutatják, hogy a hallgatók mekkora hányada választaná egyáltalán az adott területet, jogi pályát. E két választás között megfigyelhető néhány jellegzetes különbség. Így például a joghallgatók terveinek megfelelne az, hogy a közigazgatásban dolgozzon, ám ha bizonyos rangsorolásra van mód, a közigazgatás vonzereje jelentősen csökken (ehhez lásd a 3. és a 9. táblázatot). Hozzájuk képest az igazgatásszervező szakos hallgatók konzekvensebbek, a közigazgatással összefüggő pályák vonzzák őket leginkább, emellett a magas továbbtanulási tervek miatt potenciálisan a jogi végzettséget igénylő pályákat is preferálják. A joghallgatók a klasszikus, igazságügyi jogi hivatások közül leginkább ügyvédek lennének, és kevésbé tervezik, hogy bírói vagy ügyészi pályára lépnek. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a „megfelel-e a tervének, hogy... legyen” kérdésre adott válaszok esetében kifejezetten magas azoknak az aránya közöttük, akik bíróként vagy ügyészként dolgoznának – ehhez képest már „golya”-korukban, az egyetemi beiratkozáskor a hasonló terveket firtató zárt kérdésre, mely a válaszok alapján egyfajta rangsort eredményez, alig válaszolták azt, hogy e hivatásokat választanák a jövőben (M1. táblázat). Ez a jogi pályákhoz való ambivalens viszonyulást mutat, ami az ideálkép-valóság diszkrépanciájának is megfelel; ezt támasztják alá a „munkahelyek presztízsére” (3. táblázat) és a tényleges elhelyezkedésre utaló adatok is (8. táblázat). Mindkét szak hallgatói elképzelhetőnek tartották azt, hogy külföldön dolgozzanak, ez a végzettségek szakmai tartalma alapján nehezen megvalósítható opciónak tűnik.

A diszkrépanciák jellemzésére alkalmas a „munkahelyek presztízsére” vonatkozó vélemények (3. táblázat) és a tényleges elhelyezkedési mutatók (9. táblázat) összehasonlítása. Elsőként lássuk, hogy a „diplomás 2010” kutatás során milyennek ítélték meg az igazgatásszervező és jogász frissdiplomások az egyes foglalkozásokat, hivatásokat, illetve munkahelyeket (3. táblázat).

3. táblázat. A munkahelyek presztízse (említések száma).
(Diplomás kutatás 2010)³⁷

	1. legelis- mertebb		2. legelis- mertebb		3. legelis- mertebb		Legkevésbé elismert	
	Igazgatás- szervezők	Jogászok	Igazgatás- szervezők	Jogászok	Igazgatás- szervezők	Jogászok	Igazgatás- szervezők	Jogászok
Egyetem, főiskola	5	18	4	11	7	19	1	12
Kutatóintézet	1	7	1	12	2	14	10	11
Bíróság	5	97	4	62	6	26	0	7
Ügyészség	2	29	4	85	7	47	2	5
Ügyvédi iroda	1	53	4	27	4	70	1	9
Közjegyzői iroda	1	14	3	21	8	33	2	8
Államigazgatás	33	20	16	19	4	21	3	29
Önkormányzati igazgatás	9	2	24	11	7	6	8	43
Gazdálkodó szervezetek	0	12	3	3	15	15	8	28
Civil szervezetek	0	0	0	2	1	0	20	93
Egyéb	3	2	1	0	0	0	1	0
Elemzés	71	258	71	257	71	257	71	257

A foglalkozások, hivatások, munkahelyek presztízisének a rangsorolása azt mutatja, hogy a frissdiplomások fejében lévő presztízsrangsor már hallgató korukban befolyásolja a szakmai jövőképeket és anticipációikat. Ugyanakkor ez a hatás jól beleilleszthető az „ideálkép-valóság” diszkrépanciájába is, hisz a „reális” jövőkép rangsora (M1. táblázat) az inverze a munkahelyek presztízsrangsorának, ami egy nagyon komoly belső feszültséget generálhat a hallgatókban és a frissdiplomásokban is, a vonzó, nagy presztízssű munkahelyek (foglalkozások és hivatások) és a tényleges lehetőségek között.

A joghallgatók a klasszikus, igazságügyi jogi hivatások presztízst tartják a legmagasabbnak, minden más területét sokkal alacsonyabbnak, beleértve az egyetemi és kutatóintézeti munkahelyeket is. A gazdasági szervezetek és a civil szervezetek presztízst nagyon alacsonyra taksálják. Az igazgatásszervezők presztízsrangsorá-

³⁷ Forrás: Diplomás kutatás 2010. Educatio Nonprofit Kft.; FÓNAI (2014): i. m., 119.

ban a közigazgatási munkahelyek dominálnak, más munkahelyek presztízsét ők is alacsonyok tartják.

Sok szempontból a presztízsrangsorok a 2. táblázatban szereplő választásoknak felelnek meg, azaz a hallgatók és a fiatal diplomások fejében valóban mintha két „rangsor” volna: egy, a magas presztízű pályákat preferáló „ideálkép” és egy, a tényleges lehetőségekre reflektáló „valóságkép”, amely mindig visszarángatja őket a realitások talajára. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy milyen mintázatok mutathatók ki a végzés utáni elhelyezkedésben.

4.3. Az első munkahely választásának szempontjai és módja

A munkahelyek választásának szempontjait a munkaerőpiaci kereslet és a kínálat³⁸ mellett az egyes szakmák, hivatások értékpreferenciái,³⁹ benne munka-értékpreferenciái alakítják.⁴⁰ Ez hat az adott szak(ma) hallgatóinak a jövőbeli elvárásaira és szakmai identitására is, sok szempontból alakítja a szakmáról, hivatásról kialakult ideálképet is. Az első kérdés a végzett hallgató számára nagyon is „technikai”: kell-e munkát, állást keresnie, hisz az a munkával kapcsolatos elvárásait is alakítja, ezért érvényesül lényeges eltérés a nappali és a levelező tagozaton végzettek elvárásai, választási szempontjai és gyakran a munkakeresés módozatai között is. A frissdiplomások 2015-ös országos adatfelvételének eredményei is ezt mutatják (4. táblázat).

4. táblázat. Az abszolutórium megszerzése után közvetlenül keresett-e munkát (%).
(Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁴¹

	Jogászok	BA-végzettségűek	Teljes minta
Igen	43,9	32,0	38,0
Nem, mert már akkor is dolgozott	33,0	58,5	45,6
Nem, mert folytatta (kezdte) tanulmányait	15,8	7,0	11,4
Nem, egyéb okból	7,4	2,5	5,0
Válaszolók száma	367	359	726

p = 0,000

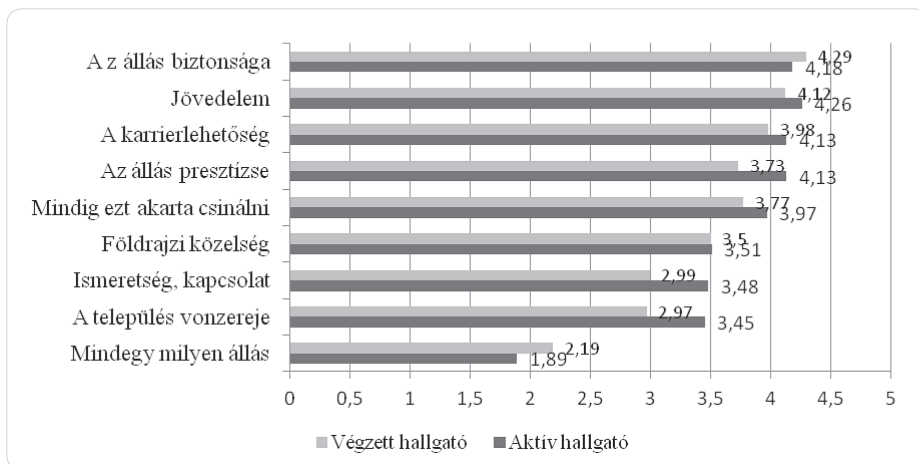
³⁸ Tóthné Sikora Gizella (szerk.): *Humán erőforrások gazdaságtana*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.

³⁹ BOCSEI Veronika: *A felsőoktatás értékmenteszei*. Új Mandátum, Budapest, 2015.

⁴⁰ FÓNAI Mihály–KISS János: The Interrelation of Work-Value Preferences and Students' Image of Profession. *Hungarian Educational Research Journal*, 2013/1, 15–31.

⁴¹ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

A jogi képzési terület két nagy szakmai csoportját alkotó jogász szakosok és a többféle BA-szakot átfogó alapszakosok, illetve e területek végzettségi közötti különbséget részben az magyarázza, hogy a BA-alapszakosok esetében magasabb a levelező tagozaton végzetek aránya, másrészt közöttük több azoknak a száma, akik az egyetemi tanulmányaik előtt vagy közben már dolgoztak. Ezek a különbségek alakítják a munkahelyválasztással összefüggő szempontokat is (2. ábra és 5. táblázat).

2. ábra. Az első munkahely kiválasztásának szempontjai (öt fokozatú skálán). (DE ÁJK 2014)⁴²

A DE ÁJK 2014-es hallgatói kutatásának eredményei alapján az állás biztonsága, a jövedelem, a karrierlehetőségek és az állás presztízse a meghatározó a munkahely választásában. Jelentős az erős szakmai elköteleződés hatása is, hisz a „mindig ezt akarta csinálni” is fontos szempont. Jelentős különbségek érvényesülnek a még aktív és a már végzett hallgatók között, a végzett hallgatóknak inkább számít az állás biztonsága és a „mindegy, csak legyen” választási opciója a még aktív hallgatókhoz képest. Bár csak a presztízsz, az ismeretség és a település vonzereje esetében vannak szignifikáns különbségek, a többi lehetséges szempontot is fontosabbnak tartják az aktív hallgatók. Ez sok szempontból a szakmákról, hivatásokról kialakult „ideálkép kontra valóság” egyik lényeges dimenziója, azaz a kisebb vagy semmilyen munkatapasztalattal bíró aktív hallgatók elvárásai a munkahelyválasztás szempontjai között a magas státuszú hivatásnak szóló anticipációnak felelnek meg. Velük szemben a végzett hallgatók, valószínűleg a nagyobb tapasztalatok miatt is, inkább a „valóságos” helyzetből indulnak ki (a kutatás során „jogi kari hallgatókat” kérdeztünk meg, azaz a joghallgatók mellett a kar alapszakosait, a válaszolók kb. fele-fele arányban voltak a két szak között).⁴³

⁴² Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014. Szignifikáns különbségek: presztízsz (p = 0,004), ismeretség (p = 0,003), település vonzereje (p = 0,005).

⁴³ FÓNAI Mihály: Joghallgatók professzió-képe és elhelyezkedésének mintázatai a Debreceni Egyetemen. In: Szikora Veronika–Török Éva (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2017, 189–204.

5. táblázat. Az első munkahely választásának szempontjai a jogász frissdiplomások körében, az említések gyakorisága szerint és az összes válasz %-ban*.
(DE ÁJK „golya”-kutatás 2006–2008)⁴⁴

	Tagozat				Teljes minta	
	Nappali		Levelező			
Az állás biztonsága	126	29,7	40	25,1	166	28,5
Nem volt más választása	54	12,7	11	6,9	65	11,2
A karrierlehetőség	44	10,4	21	13,2	65	11,2
Ismeretség	43	10,1	16	10,1	59	10,1
Kereset	39	9,2	16	10,1	55	9,4
Földrajzi közelség	41	9,7	7	4,4	48	8,2
Mindig ezt akarta csinálni	27	6,4	14	8,8	41	7,0
Egyéb	19	4,5	14	8,8	33	5,7
A presztízs	19	4,5	9	5,7	28	4,8
A település vonzereje	12	2,8	11	6,9	23	3,9
Összesen	424	100,0	159	100,0	583	100,0

* A válaszok száma több, mint a megkérdezett frissdiplomásoké a többszörös választási lehetőség miatt.

A végzetek esetében az látható, hogy a munkahelyválasztás szempontjait a tényleges lehetőségeken és kényszereken túl a hivatással összefüggő általánosabb elvárások és előfeltevések is alakították – a presztízsrre, az önmegvalósításra, az anyagi biztonságra, az immateriális előnyökre (például a település vonzereje) vonatkozó, általánosabb anticipációk révén. A nappali tagozaton végzetek döntéseit sokkal erősebben alakították a kényszerek, ami meglepőnek tűnhet, de ha figyelembe vesszük, hogy a levelező tagozaton végzetek többsége már hallgató korában is dolgozik, esetükben kevésbé van szó kényszerdöntésekről; igaz, nagy különbségek lesznek a betöltött állásokban a jogi területeket és beosztásokat illetően. A már kialakult kapcsolatok magyarázhatják azt is, hogy a karrierlehetőségeket is – a végzés után – a levelező tagozaton végzetek tartják fontosabbnak, míg a földrajzi közelség a nappali tagozaton végzeteknél számít inkább, holott ők a mobilisabbak. A tagozatok és a szakok közötti különbségek nemcsak a munkahelyválasztás szempontjaiban érvényesülnek, hanem a módokban, ahogy a frissdiplomások az első munkájukhoz jutnak (6. táblázat, M2. és M3. táblázat).

⁴⁴ Forrás: DE ÁJK végzett hallgatók utánkövetése. FÓNAI (2014): i. m., 110.

6. táblázat. Hogyan jutott az abszolutórium utáni első munkájához (%).
(Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁴⁵

	Jogászok		BA-végzettek		Teljes minta
	Nappali tagozaton végzett	Levelező tagozaton végzett	Nappali tagozaton végzett	Levelező tagozaton végzett	
Álláshirdetésre jelentkezett	48,2	27,6	40,6	36,7	42,2
Munkáltatónál jelentkezett	18,4	24,1	20,3	20,0	19,7
Gyakorlati helyén alkalmazták	7,9	0,0	15,9	0,0	8,2
Egyéb módon	0,9	3,4	2,9	3,3	2,0
Tanári ajánlás révén	2,6	0,0	1,4	0,0	1,6
Korábbi munkakapcsolat révén	4,4	3,4	4,3	3,3	4,1
Egyéb, személyes ismeretség révén	17,5	41,4	14,5	36,7	22,1
Válaszolók száma, fő	114	29	69	30	244

Egy állás elnyerésének és betöltésének formális módja (álláshirdetésre jelentkezett) inkább a nappali tagozaton és a jogász szakon jellemzőbb. Ugyancsak formális mód az, ha valaki a munkáltatónál jelentkezik, ebben kisebb eltérések tapasztalhatók. A gyakorlati hely mint lehetőség arra, hogy valaki ott is maradhasson, csak a nappalisokra és köztük is inkább az alapszakosokra jellemző (ebben a mintában legalábbis). Van azonban egy út, amely elsősorban a levelezősök előtt áll nyitva, ez pedig a személyes ismeretség, ami a munka- és személyes kapcsolatokon alapulhat (bár arra külön is rákérdeztek), ez azt jelenti, hogy bizonyos területeken a munkatapasztalattal rendelkező levelező tagozatosok vannak előnyben. Ami feltűnő, az az intézmények, a tanárok csekély szerepe a frissdiplomások elhelyezkedésében. A DE ÁJK-on végzett hallgatók körében folytatott „utánkövetés” eredményei is ezt igazolják (M2. táblázat). Más metodikával kérdeztünk rá az elhelyezkedés módjaira a 2014-es kari kutatás során (minden egyes lehetőséget egyenként kellett megítélni a kérdezettnek), ám ettől függetlenül az alkalmazott elhelyezkedési stratégiák hasonló képet mutatnak (M3. táblázat). Az eltérés abban mutatkozik, hogy többféle formális módot jeleztek a megkérdezettek (önéletrajz, pályázat, álláshirdetés, ösztöndíj), de jelentősnek mondták az informális módozatokat is (személyes ismeretség, korábbi munkakapcsolat). Az intézményi karrieriroda és a tanári ajánlás szerepét azonban e kutatás eredményei alapján is elhanyagolhatónak mondhatjuk. Végzett hallgatónk eljutott az első állásába, kérdés, milyen jogi, igazgatási szakmában, intézményben helyezkedett el, és ez mennyiben felel meg a korábbi elvárásainak és jövőképeknek. Ennek megbecsüléséhez először azt vizsgáljuk meg, hogy országosan a jogi végzettségűek milyen területeken és intézményekben dolgoznak.

⁴⁵ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

4.4. A jogi végzettségűek és a jogász szakmák létszámának változásai

A jogi végzettségűek számáról és belső, szakmai megoszlásáról a népszámlálások és különböző munkaügyi statisztikák, valamint az igazságügyi hivatások esetében az országgyűlési beszámolók és az ügyvédi kamara statisztikái adnak képet. Pontos adatok elsősorban a „hivatásrendeknek” is nevezett klasszikus jogi pályákról állnak rendelkezésre, a közigazgatásban, a gazdaságban vagy más területeken dolgozó jogászokról kevésbé.

Szabó Miklós egy 2005-ös tanulmányában becsülte meg a jogi végzettségűek foglalkozás szerinti megoszlását, több adatbázis felhasználásával.⁴⁶

7. táblázat. Az aktív, jogtudományi vagy igazgatási felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkozás szerinti megoszlása kerekítve⁴⁷

	1930	1980	2001
Igazságszolgáltatás	8 000	5 000	11 489
Igazgatás-irányítás	4 000	3 700	4 500
Jogtanácsos	2 000	4 200	2 300
Gazdaságban nem jogász	3 000	4 300	12 000
Humán szféra	2 000	2 200	5 000
Összesen	19 000	19 400	35 289

Szabó számításai szerint a jogtudományi és igazgatási felsőfokú végzettségűek esetében az igazságszolgáltatási és a gazdaságban nem jogász munkakörben dolgozók jelentették a legnagyobb csoportot a 2000-es évek elején. Annak megítélése, hogy a jogi végzettségűek milyen területeken és milyen jogi pályákon dolgoznak, nagyon nehéz, ez alól az igazságszolgáltatási hivatások jelentenek kivételt.⁴⁸

A népszámlálásoknak a jogi végzettségűekre vonatkozó adatait foglalkozási főcsoportonként és nemzetgazdasági áganként elemezve lehet megközelítően pontos adatokat közölni a jogi végzettségűek megoszlásáról.⁴⁹ 2011-ben a gazdasági aktivitás szerinti adatbázis elemszáma 54 625 fő, ami csaknem megfelel a 2011-es népszámlálási adatnak (55 782 fő). A TEÁOR-kódok alapján létrehozott adatbázisokba a foglalkoztatottak kerültek, 41 857 fő, ami ugyancsak közel áll a népszámlálási „foglalkoztatottak” adatához (42 611).⁵⁰

⁴⁶ SZABÓ Miklós: A jogászképzés társadalmi funkciójáról – húsz év múlva. In: Szabadfalvi József (szerk.): *Amabilissimus. A legszeretreméltóbbak egyike. Loss Sándor Emlékkönyv*. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2005, 307–327.

⁴⁷ SZABÓ: i. m., 316.

⁴⁸ A bírókról az Országos Bírósági Hivatal elnökének *Országgyűlési beszámolója*, az ügyészekről *A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója*, az ügyvédekről a *Magyar Ügyvédi Kamara adatbázisa*, a közjegyzőkről a *Közjegyzők országos listája* alapján tájékozódhatunk a pontos adatokról.

⁴⁹ FÓNAI Mihály: A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, kor és nem szerint. In: Jakab András–Gajdusчек György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016, 940–962.

⁵⁰ FÓNAI (2016): i. m., 957.

A nemzetgazdasági ágazatok szerinti elemzés alapján az *igazságszolgáltatási területeken* a teljes állásban dolgozók száma 15 731 fő volt, a fogalmazókkal, jelöltekkel együtt 19 720 fő.

A jogi végzettségűek száma *a közigazgatásban 18 587, a gazdaságban és a nem humán szolgáltatásokban 5366, a humán szolgáltatásokban 2215 fő volt.* Az igazságszolgáltatási és más területeken mintegy 42 ezer főt regisztrálhatunk, hozzátevve, hogy a statisztikai adatfelvétel módja miatt az igazságszolgáltatási, klasszikus jogász hivatásokon túl nehéz megbízható becslést megfogalmazni a különböző jogász szakmákban dolgozók számát illetően. A foglalkoztatott *jogászok legnagyobb hányada a közigazgatásban* található (44,4%), őket az *igazságszolgáltatási hivatások* követik (37,5%), a többi területen dolgozó jogászok aránya sokkal kisebb. Az igazságszolgáltatási, klasszikus jogász professziók között az ügyvédek a legnagyobb létszámú, az összes (foglalkoztatott) jogász 25,5%-a tartozik közéjük. Az Országos Bírósági Hivatal elnökeinek beszámolója alapján 2012-ben 2782 bíró, 794 bírósági titkár és 359 fogalmazó dolgozott a bíróságokon. A legfőbb ügyész országgyűlési beszámolója alapján 2012-ben 1809 főállású ügyész és 497 alügyész és fogalmazó állt alkalmazásban. A Magyar Ügyvédi Kamara összesített létszámadatai szerint ugyancsak 2012-ben 12 447 ügyvéd dolgozott az országban (ebből aktív volt 10 608), és 2392 ügyvédjelöltet regisztráltak. A Közjegyzők országos listája 315 közjegyzőt foglalt magába ebben az évben.⁵¹

Összefoglalva: a végzett joghallgatóknak leginkább arra van esélye, hogy a közigazgatásban dolgozzanak vagy a klasszikus jogász hivatásrendek közül ügyvédként folytassanak praxist. A továbbiakban összevetjük ezeket az adatokat a frissdiplomásokra vonatkozó kutatási eredményekkel.

4.5. Az elhelyezkedés területei jogi és igazgatási pályák és a munkáltatók szerint

A jogi karok frissdiplomásainak foglalkozások szerinti megoszlása választ ad arra a kérdésre, hogy van-e eltérés az ideálisnak tekintett, magas státuszú és presztízsű pályák, munkahelyek és a tényleges állapot között. Hangsúlyozni kell, hogy a jogi kari hallgatók elvárásaiban, jövőképében, anticipációiban eleve egy ambivalens kép van arról, amit elképzelnek, és ami reális (lásd erről a 3.2. fejezetet). Az elhelyezkedés területeinek az elemzése előtt lássuk azt, hogy a megkeresés időpontjában a frissdiplomásoknak milyen volt a munkaerőpiaci részvétele (8. táblázat).

⁵¹ FÓNAI (2016): i. m., 953–960.

8. táblázat. Munkaerőpiaci részvétel (%). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁵²

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
Jelenleg (is) dolgozik	90,5	94,1	92,3
Sose dolgozott	2,8	1,1	2,0
Most nem dolgozik, de már volt munkahelye	6,7	4,8	5,7
Összesen	100,0	100,0	100,0
Válaszolók száma, fő	359	356	715

A diplomások, különösen a jogászok „tömeges” munkanélküliségére⁵³ vonatkozó állításokat nem igazolják a megkérdezettek válaszai, hisz akik a megkérdezéskor nem dolgoztak, azoknak is volt korábban állása. Lássuk a végzettek munkahelytipusát (9. táblázat).

9. táblázat. A végzettek munkahelytípusa (milyen jogászi, igazgatási szakmában dolgozik). (Diplomás kutatás 2010)⁵⁴

	Igazgatásszervezők		Jogászok	
	Elemszám	Százalék	Elemszám	Százalék
Egyetem, főiskola	1	1,4	4	1,6
Bíróság	0	0,0	4	1,6
Ügyészség	0	0,0	3	1,2
Ügyvédi iroda	0	0,0	57	23,3
Államigazgatás	24	34,3	77	31,4
Önkormányzati igazgatás	25	35,7	33	13,5
Gazdálkodó szervezetek	7	10,0	41	16,7
Civil szervezetek	1	1,0	3	1,2
Egyéb	5	7,1	22	9,0
Elemszám	70	100,0	245	100,0

⁵² Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

⁵³ Ezek a megállapítások a közbeszédre jellemzőek, a „jogásztúlképzés” toposzával függnek össze, komoly tudományos publikációk és kutatások nem igazolják, sőt a DPR-adatok kifejezetten alacsony jogász munkanélküliséget jeleznek.

⁵⁴ Forrás: Diplomás kutatás 2010. Educatio Nonprofit Kft.; FÓNAI (2014): i. m., 120.

A jogi végzettségű frissdiplomások 54,9%-a dolgozott a 2010-es országos DPR-adatfelvétel idején a tágabban vett közigazgatásban, ami magasabb a 2011-es népszámlálás megfelelő adatainál, azaz az egyetem befejezése után a legnagyobb munkáltató a közigazgatás. A pályakezdő jogászok között az ügyvédi irodákban dolgozók aránya nagyon közel áll a 2011-es népszámlálás alapján számított adatokhoz, és hasonló a helyzet a többi klasszikus hivatásrend esetében is. A gazdálkodó szervezeteknél elhelyezkedő jogvégzettek aránya is közel áll a népszámlálási adatokhoz. Ami szembetűnő, a civil szervezetek csekély hatást gyakorolnak a végzett jogászokra. Az igazgatásszervezők leginkább a tágabban vett közigazgatásban helyezkednek el, ami megfelel a végzettségüknek (lásd a 12. és a 13. táblázatot).

Fontos hangsúlyozni, hogy a népszámlálási adatbázisból a kongruenciaeljárással⁵⁵ főcsoportonként és nemzetgazdasági ágazatonként számított adatok is sok bizonytalanságot tartalmaznak, leginkább a klasszikus hivatásrendekre vannak pontos adataink az országgyűlési beszámolók és a Magyar Ügyvédi Kamara adatnyilvántartása miatt. A 2015-ös DPR adatbázisa sem reprezentatív mintavételen alapuló kutatás eredménye (bár az adatokat súlyozták), ráadásul a 9. táblázatban szereplő szakmákat a megfelelő képzési területi adatbázisból válogattuk le. Mindez óvatosságra int az eredmények általánosíthatóságát illetően. Ami biztosan megfogalmazható, az az, hogy a *jogi végzettségűek az egyetem után leginkább a közigazgatásban*⁵⁶ és az *ügyvédi irodákban* helyezkednek el. Ezt igazolják a DE ÁJK-on 2001 és 2008 között a végzett hallgatók körében folytatott utánkövetés eredményei is (M4. táblázat), amely arra is rámutat, hogy a tagozatok között is jelentős különbség érvényesül, a nappali tagozaton végzettek magasabb arányban kerülnek a közigazgatásba, míg a levelezőn végzettek esetében magasabb a nem jogi területen és a rendőrségnél dolgozók aránya. Ezek a különbségek tartósnak tűnnek, évtizedes tendenciaként érvényesülnek az eltérő tagozaton végzettek között, ezt mutatják az 1973-as jogász-kutatás eredményei is.⁵⁷ A 2015-ös DPR-adatfelvétel alapján jogi végzettségűek esetében körülbelül fele-fele a köztisztviselők, állami, önkormányzati vállalatok alkalmazottainak és a „más helyen” dolgozóknak az aránya (10. táblázat). A tágabban vett „köztisztviselők és közalkalmazottak” aránya a 2015-ös DPR-felmérés alapján alacsonyabb, mint a 2010-es DPR-adatfelvételé vagy a népszámlálási adatbázis – ettől függetlenül a „köztisztviselői-közalkalmazotti” státusz meghatározó a jogi végzettségűek körében, és még ennél is magasabb az igazgatásszervezők esetében.

⁵⁵ Lakatos Miklós (szerk.): *A képzettség és a foglalkozás megfelelésének (kongruenciájának) elemzése a 2011. évi népszámlálás adatainak felhasználásával*. KSH, Budapest, 2015; FÓNAI (2016): i. m., 940–962.

⁵⁶ A kérdést Gajdusчек elemzi több tanulmányában is. A kilencvenes, kétezres években 100–110 ezer fő dolgozott köztisztviselőként, akiknek 52 százaléka volt felsőfokú végzettségű; 2004-ben a felsőfokú végzettségűek 13%-a volt jogi végzettségű az önkormányzati igazgatásban, és ugyancsak 13%-a az államigazgatásban. Lásd GAJDUSЧEK György: *Közszolgálat. A magyar közigazgatás személyi állománya és személyzeti rendszere az empirikus adatok tükrében*. KSzK–MKI, Budapest, 2008. Továbbá HAZAFI Zoltán: *Közszolgálati jogunk a változó nemzetközi és hazai térben. (De lege lata, de lege ferenda)*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2009.

⁵⁷ Léderer Pál (szerk.): *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja*. (Kutatási beszámoló) Oktatási Minisztérium, Budapest, 1977.

10. táblázat. Közalkalmazott-e (%). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁵⁸

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
Köztisztviselő, közalkalmazott, kormánytisztviselő	46,0	71,2	59,0
Állami, önkormányzati vállalat alkalmazottja	2,5	5,7	4,2
Más helyen dolgozik	51,4	23,1	36,9
Összesen	100,0	100,0	100,0
Válaszolók száma, fő	316	333	648

p = 0,000

A köztisztviselői, közalkalmazotti munkahelyek magas aránya részben a munkaerőpiaci kínálattal függ össze, azzal, hogy hol „keletkeznek” állások a jogi és igazgatási végzettségűek számára. Emellett fontosnak tűnik az is, hogy az érintettek számára fontos az állás biztonsága, kiszámíthatósága (lásd az 5. táblázatot és a következő fejezetet). A biztonságot és a kiszámíthatóságot növeli az is, hogy a betöltött álláshelyek meghatározó módon állandó jellegű és határozatlan idejű munkaviszonyt jelentenek (11. táblázat).

11. táblázat. A válaszolók fő munkaviszonya (%). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁵⁹

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
Állandó jellegű és határozatlan idejű	89,5	85,3	87,4
Határozott idejű	9,8	14,4	12,2
Alkalmi vagy megbízás jellegű	0,6	0,3	0,5
Összesen	100,0	100,0	100,0
Válaszolók száma, fő	315	334	649

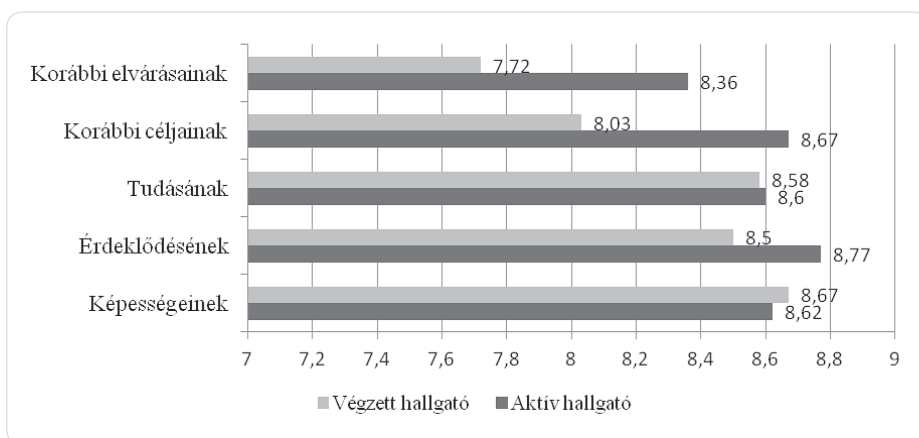
4.6. A végzett munkával kapcsolatos vélemények és elégedettség, végzettség és a munka illeszkedése

A végzett munkával való elégedettség több dologgal is összefügg, így például azzal, hogy milyenek látják az érintettek a pályaválasztásukat, mennyire felel meg a munka a korábbi elvárásaiknak, és hogy milyen a viszonya a végzettségnek (kép-

⁵⁸ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

⁵⁹ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

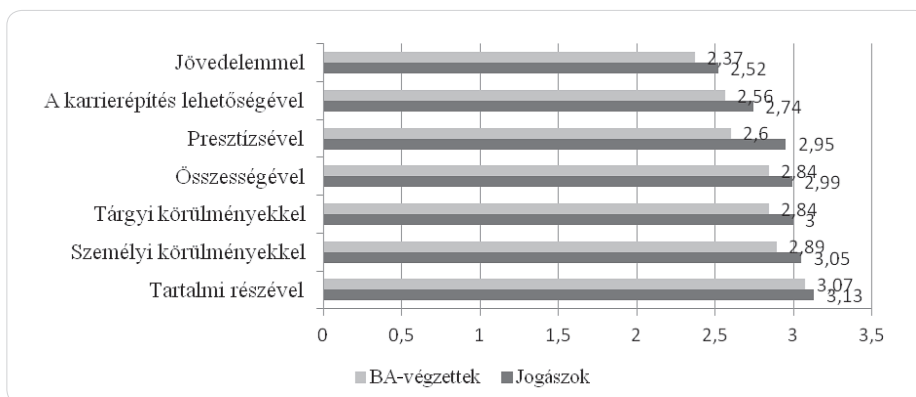
zetségnek) és a tényleges munkának. Az elégedettséget így a pályáról kialakult kép (az ideálkép) és a tényleges munka (a valóság) viszonya is alakítja. A DE ÁJK-on végzett jogászok esetében a korai pályaválasztással és a választással való elégedettség mellett a távlati célok és a célok megvalósításának a lehetősége az, ami alakítja a véleményüket, azt, hogy miért felel meg a munkájuk az elképzeléseiknek (M5. táblázat). Úgy tűnik, a véleményeket e kérdésről a „beválás” alakítja, tehát az elégedett, aki úgy érzi, azt teheti, amit mindig is akart és ami a céljainak megfelel. Ez megerősíti azt az állítást, mely szerint a jogi (és az igazgatási) képzésben a hallgatók fejében egyszerre van jelen a pályával, hivatással összefüggő „ideálkép”, ami a hivatás főbb vonásait és lehetőségeit jelenti, és egy kép arról, mi is várható a „valóságban”, milyen területeken lehet elhelyezkedni, és e területeknek milyen főbb jellemzői vannak. A szak, illetve a szakma választása, illetve a választás megfeleltetésében jelentős eltérések vannak az aktív és a végzett hallgatók között, ezek közül a korábbi elvárásnak és a korábbi céloknak való megfelelés között szignifikáns különbség érvényesül (3. ábra).

3. ábra. Megfelel-e a szak (szakma) választása Önnek a következő területeken (tízfokozatú skála). (DE ÁJK 2014)⁶⁰

Úgy tűnik, a munkatapasztalatok sok szempontból „faragnak” a korábbi elvárásokban és célokban felépített ideálképből, hisz a korábbi elvárásokat jóval kevésbé érzik megvalósulni a végzett hallgatók (bár egy tízfokozatú skálán az ő értékelésük is magas). A tapasztalatok és a tényleges munka miatt a végzettek inkább gondolják azt, hogy a szakma választása kevésbé felel meg az érdeklődésüknek, ugyanakkor az aktív és a végzett hallgatók is úgy becsülik, hogy a szak, illetve a szakma választása megfelel tudásuknak és képességeiknek. Az országos DPR-vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy a frissdiplomások nagyon kritikusak munkájuk különböző összetevőit illetően (4. ábra).

⁶⁰ Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014. Szignifikáns különbségek: korábbi elvárások ($p = 0,020$), korábbi életcél ($p = 0,016$).

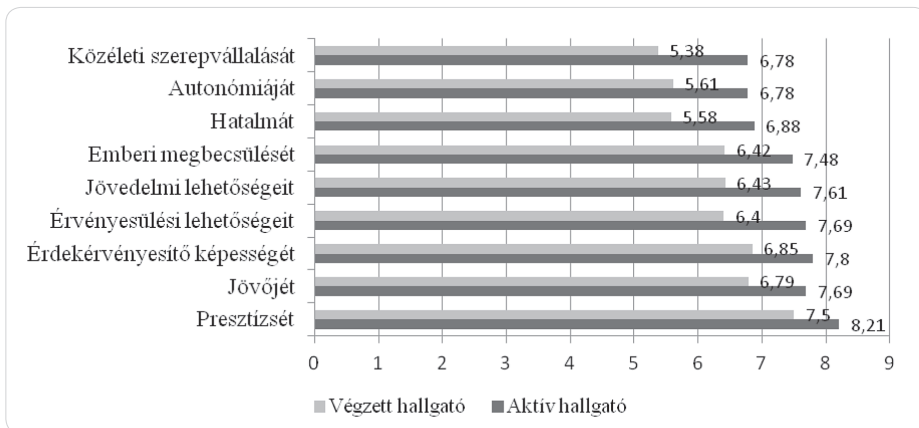
4. ábra. Mennyire elégedett a munkával kapcsolatos táblázatban szereplő összetevőkkel (négyfokozatú skálán). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁶¹

A 2015-ben megkérdezett fiatal jogászok, igazgatásszervezők és igazságügyi igazgatási, valamint munkaügyi szakemberek – hasonlóan az összes többi fiatal diplomáshoz – legkevésbé a jövedelmükkel, leginkább pedig a munkájuk tartalmi részével elégedettek.⁶² A jogászok és a BA-végzettségűek elégedettsége között a munka tartalmi részén túl minden területen szignifikáns különbség érvényesül, az alapszakra végzettek kevésbé elégedettek a jövedelmükkel, a karrierépítés lehetőségével és a munka személyi és tárgyi körülményeivel; legnagyobb különbség a munka presztízsének a megítélésében mutatkozik. A végzett munka összetevőivel való elégedettség azt mutatja, hogy a diploma (abszolutórium) megszerzése után egy-három évvel (ekkor keresik meg a frissdiplomásokat) a fiatal szakemberek a munkába való beilleszkedés sok szempontból sokkoló fázisában vannak, amit a szakirodalom „kapunyitási pániknak” hív.⁶³ Ez azt eredményezi, hogy – ahogy láttuk – magát a szak- és szakmaválasztást a pályakezdés során átgondolt döntésnek látják a frissdiplomások, ugyanakkor magával a konkrét munkával, amit végeznek, kevésbé elégedettek. A karon 2001 óta folyó alumni- és elsőéves adatfelvételek tapasztalatai alapján vetjük át a 2014-es kari „frissdiplomás” kutatásunkba a szak, illetve a szakma helyzetét jellemző kérdésblokkot, ami sok szempontból megfelel az országos DPR-kutatás hasonló kérdésblokkjának. A kari kutatás során nem a munka összetevőivel való elégedettséget mértük, hanem a szak, a szakma egy általánosabb megítélését, azaz nem azt, hogy a megkérdezett hogyan éli meg a saját helyzetét, hanem azt, hogy hova sorolja az adott hivatást, és milyennek ítéli meg annak néhány területét, azaz más szakmákhoz, hivatásokhoz képest is elhelyezi a saját szakmáját (5. ábra).

⁶¹ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

⁶² Garai Orsolya–Horváth Tamás–Kiss László–Szép Lilla–Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Frissdiplomások 2010*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, 2010.

⁶³ LEIST BALOGH Brigitta–JÁMBORI Szilvia: A kapunyitási pánik vizsgálata a megküzdési módok és a szorongás függvényében. *Alkalmazott Pszichológia*, 2016/2, 62–90.

5. ábra. Milyennek látja szakja, szakmája esetében a következő tényezőket (tízfokozatú skálán). (DE ÁJK 2014)⁶⁴

A kar aktív és végzett hallgatói rangsorai között minden állítás esetében szignifikáns különbségek vannak. Az aktív hallgatók a szak/szakma helyzetét minden lehetséges területen sokkal kedvezőbbnek látják, mint a végzett hallgatók. Ahogy láttuk, a két csoport közötti különbségek más területen is érvényesülnek, az aktív hallgatók jobbnak látják, sok szempontból ideálisabb helyzetben látják a szakmájuk helyzetét, mint azok, akik már dolgoznak. Az aktív hallgatók saját szakmájukat magas presztízssű, jó jövedelmi pozíciójú, jó lehetőségekkel bíró, autonóm, közéleti szerepeket is lehetővé tevő szakmának látják. A végzett hallgatók sokkal kevésbé tartják magas presztízssűnek a szakmájukat, és inkább „erős közepes” jegyet adnak a jövedelmi lehetőségekre, az érdekérvényesítésre, általában a jövőbeli lehetőségekre, és „közepesre” taksálják a szakma autonómiáját, hatalmát és a közéleti szerepvállalás lehetőségeit. Az eltérő élethelyzet miatt mintha a hallgatók fejében a szakma idealizált képe élne, velük szemben a végzett szakemberek saját szakmájuk sokkal szerényebb lehetőségeiről számolnak be, az ő fejükben a tapasztalatokon nyugvó professziókép él. A saját helyzet és a választott, gyakorolt szakma, hivatás megítélését jelentősen alakítja, hogy mennyire illeszkedik a végzettség tartalma és szintje a tényleges munkához (12., 13. táblázat).

⁶⁴ Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014.

12. táblázat. Milyen szakterületen végzett tanulmányok felelnek meg jelenlegi munkájának (%). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁶⁵

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
A saját és a kapcsolódó szakterületek	52,1	68,8	60,7
Csak a saját végzettség szakterülete	40,6	11,2	25,5
Egy egészen más szakterület	5,8	17,0	11,5
Bármilyen szakterület	1,6	3,0	2,3
Összesen	100,0	100,0	100,0
Válaszolók száma	313	330	643

A fiatal jogászoknak a meghatározó többsége (92,7%-a) a saját és a kapcsolódó szakterületeken végzett tanulmányokat nevezte meg, mint ami szükséges a munkájához, azaz a végzettség és a munka illeszkedése nagyon magas, ami azt mutatja, hogy a friss diplomás jogászok jogi területeken helyezkednek el. A BA-szakokat végzettek esetében már sokkal magasabb azoknak az aránya, akiknek nem illeszkedik a képzettsége a munkájához (a két diplomás csoport között e területen és a képzettség szintjét tekintve is szignifikáns különbség van). Némileg módosul a kép, ha a képzettség szintjét is megvizsgáljuk, ebben a kontextusban a jogi végzettségűeknek is csaknem az egyötöde arról számol be, hogy a munkájához nem szükséges egyetemi vagy felsőfokú végzettség. A BA-szakokon végzeteknél sem magasabb a hasonló válaszok aránya, esetükben viszonylag magas azoknak az aránya, akik szerint egyetemi szintű végzettség volna szükséges a munkájukhoz.⁶⁶ Mivel a képzettség tartalma és szintje, különösen a jogász végzettségűek között, jelentős mértékben illeszkedik a tényleges munkához, a munkával kapcsolatos véleményüket és attitűdjeiket a munka tartalma és az intézményes hatások alakíthatják, ezek következtében látják viszonylag kedvezőtlennek a munka egyes összetevőit.

13. táblázat. Milyen szintű képzettség felel meg legjobban jelenlegi munkájának (%). (Diplomás Pályakövető Rendszer 2015)⁶⁷

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
Egyetemi/MA	82,6	14,1	47,5
Főiskolai/BA	9,3	65,4	38,1
Nem igényel felsőfokút	4,5	19,6	12,2

⁶⁵ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

⁶⁶ FÓNAI Mihály–KOTSIS Ágnes–SZÜCS Edit: A munkaerő-piaci sikeresség vizsgálata. *Felsőoktatási Műhely*, 2014/8, 91–106.

⁶⁷ Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer 2015, frissdiplomások adatbázis.

	Jogászok	BA-végzettek	Teljes minta
Egyéb posztgraduális	2,9	0,9	1,9
PhD	0,6	0,0	0,3
Összesen	100,0	100,0	100,0
Válaszolók száma	311	327	638

5. Összegzés

A tanulmányban elemzett empirikus kutatások eredményei alapján a hipotézisekre reflektálva a következők fogalmazhatók meg. Az első hipotézis, mely a szakmai fejlődési szakaszok harmadik fázisára jellemző kompromisszumra utal, a vágyak és a lehetőségek ismeretében igazolódott, ami esetünkben az „ideálkép és a valóság” közötti kompromisszumot jelenti; sok szempontból ez az elemzett kutatások legfontosabb konzekvenciája.

A második hipotézis a pályaválasztásra ható személyek és intézményi hatások szerepének változásaira utal, feltételezve a család szerepének csökkenését – ez a hipotézis is igazolódott. A nappali tagozaton tanulók esetében arról van szó, hogy a hallgatók önállóan látják döntéseiket, melyre elsősorban magának a választott hivatásnak (és a felsőoktatásnak), az azzal kapcsolatosan kialakított elvárásoknak van meghatározó szerepe. A levelező tagozatosok esetében ehhez járul még az eltérő élethelyzet hatása, hisz esetükben az egyetem, és szaktudást az is alakítja, hogy a munkájuk és az előmenetelük miatt is fontos számukra a diploma.

A harmadik hipotézis a „jövőre vonatkozó elvárásokkal” kapcsolatos, azt vártam, hogy a „várakozásoknak” vannak tartós összetevői. Ez részben arra vonatkozik, hogy milyen jogi területen, milyen jogi szakmákat művelnének a hallgatók és a frissdiplomások, e mögött húzódnak meg az egyes jogi, igazgatási pályákhoz kapcsolódó elvárások, attitűdök és sztereotípiák. Ha a kutatásoknak a jövőbeli tervek, elvárásokra vonatkozó eredményeit vesszük figyelembe, azt láthatjuk, hogy azok ugyancsak az „ideálkép-valóság” kontextusába illeszthetők, azaz a hallgatók és a frissdiplomások elvárásai között egyszerre hatnak például presztízs- és karrierszemponatok (ami a jogi és igazgatási területekre és szakmákra, hivatásokra vonatkozik), és a biztonság, a kiszámíthatóság iránti elvárás. Ez azt jelenti, hogy bár a hipotézis igazolódott, maguk az elvárások, a „várakozások” azok, melyek gyakran ellentmondásosak.

A negyedik és az ötödik hipotézis a magas státuszú professziók presztízsére vonatkozik, azaz arra, hogy a pályaválasztást és a jövőre vonatkozó elvárásokat a presztízsszemponatok határozzák meg, és ebben eltérés van a joghallgatók és a jogi karok alapszakos hallgatói között. A vizsgált kutatások eredményei azt mutatják, hogy a negyedik hipotézis csak részben igazolódik, a joghallgatók választásait az egyetem, és szaktudástól a konkrét munkahely választásáig jelentős mértékben valóban a presztízsszemponatok mozgatják. Ugyanakkor, ha a jelenséget az „ideálkép-valóság” kontextusba helyezzük, azt látjuk, hogy a presztízst nagyon fontosnak

tartó joghallgatók és frissdiplomás jogászok a konkrét döntéseikben más szempontokat is figyelembe vesznek. Így például, bár a klasszikus igazságügyi hivatásokat, hivatásrendeket tartják a legnagyobb presztízsűnek a jogi hivatások között, a tényleges preferenciák és döntések esetében e hivatásrendek vonzása csekély, míg az alacsonyabbra taksált közigazgatásé sokkal jelentősebb. Ezt az ellentmondást, mely a jogászok énképének egyik meghatározó ellentmondásának tűnik, ugyancsak az „ideálkép-valóság” kontextusában lehet feloldani: a hivatásrendek a vonzóak, de elhelyezkedni reálisan a kevésbé vonzó területeken lehet, ez alól kivételt az ügyvédi professzió jelent, ami vonzó is és reális döntésnek is tűnik a joghallgatók számára. A jogi karok alapszakos hallgatóinak a professzióképére vonatkozó hipotézis igazolódott, hisz esetükben a presztízsnek mint szempontnak a hatása kisebb a joghallgatókhoz és a végzett jogászokhoz képest.

A tanulmányban feldolgozott és elemzett kutatások eredményei alapján végül is legfőbb megállapításunk az lehet, hogy a joghallgatók (és a jogi karok más szakos hallgatói) egyszerre gondolkodnak a szakmájukra, hivatásukra jellemzőnek vélt és tartott „ideálkép” és a „valóság” alapján szakmájuk, hivatásuk helyzetéről. Ez megfelel a fejlődéselvet hangsúlyozó elméletek (például Ginzberg) állításainak a „kompromisszumot” illetően.

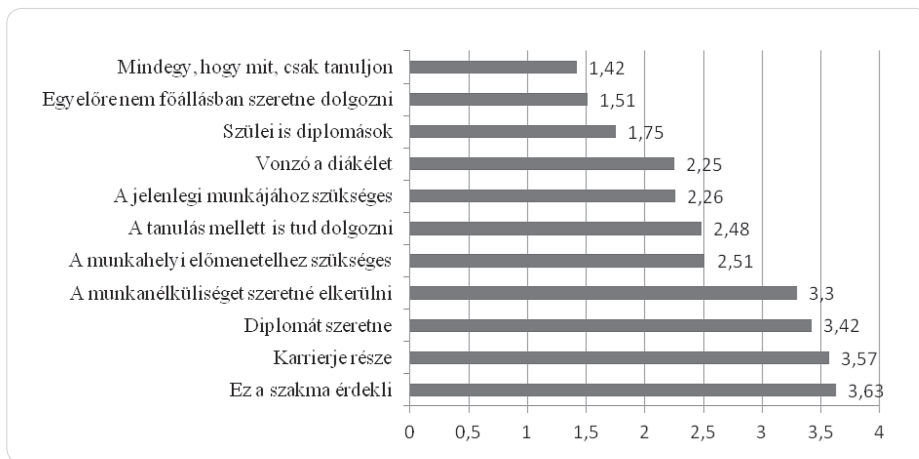
Az „ideálkép” segít a pályaválasztásban és segít a szakmai szocializáció során, vonzó mintákat és értékeket közvetítve. A „valóság” pedig abban segít, hogy a végzés után a fiatal szakemberek számára a „kapunyitási pánik” elviselhető legyen, ne sokkolja őket az ideálistól eltérő helyzet. Ez a kettősség érhető tetten a hallgatók és a végzettek elvárásaiban, választásaiban, rangsoraiban és véleményében. Különbségek a szakok és a tagozatok alapján találhatóak, a jogász szak magas presztízse jelentős mértékben alakítja a hallgatók és frissdiplomások énképét és elvárásait is, ugyanakkor az tapasztalható, hogy az aktív hallgatókhoz képest a fiatal diplomások professzióképe sokkal földhözragadtabb, a hallgatókhoz képest kritikus és kevésbé idealizált. Hasonló a helyzet a tagozatok között is, a levelező tagozatosok és az e tagozaton végzettek sokkal kevésbé „idealizálják” szakjukat és szakmájukat, hivatásukat. A szakok és a tagozatok közötti különbségek a pályaszocializációs, felsőoktatási szakmai szocializációs, anticipatív szocializációs elméletek (Astin, Daheim, Musgrave) állításaiival is magyarázhatóak.

Abstract

The present study examines how the image of profession changes for law students in the different stages of their connection with the profession. It assumes that at the beginning of their studies, law students have an idealised image of their chosen study program and the profession based on it. This image changes during the years of studying, and especially after graduation, it is shifted by work experience and by the factual state of the profession. Students of the Faculty of Law, especially law students identify themselves based on the internal and external elements of a prestigious profession, which was established hundreds of years ago. Due to their early career choice, their professional socialization during the first years at the

university creates the ideal image of the legal profession, which they strongly relate to. The relationship of this ideal image to reality, and how different it is from the real situation of various professional groups of the legal profession is an important question. The present study answers this question based on the results of multiple empirical researches.

Mellékletek

M1. ábra. A következő tényezők mennyire befolyásolták, hogy egyetemre jelentkezzen (négyfokozatú skálán). (DE ÁJK 2014)⁶⁸

M1. táblázat. Tervek az egyetem befejezése után (az összes válasz százalékában). (DE ÁJK „golya”-kutatás, 2006–2008 első szakasz)⁶⁹

	Igazgatásszervező		Jogász		Teljes minta
	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Nappali tagozat	Levelező tagozat	
A szakmában elhelyezkedni	24,9	24,4	23,4	8,2	21,8
Újabb diploma	35,2	15,3	7,9	4,1	15,7
Közigazgatás	11,9	16,8	3,3	2,7	8,1
Karrier, befolyás	1,1	19,8	4,7	10,2	7,8
Ügyvéd	0,0	0,0	11,7	16,2	7,3
Jól fizető állás	10,2	6,9	2,8	3,4	4,2

⁶⁸ Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014.

⁶⁹ Forrás: FÓNAI (2014): i. m., 106.

	Igazgatásszervező		Jogász		Teljes minta
	Nappali tagozat	Levelező tagozat	Nappali tagozat	Levelező tagozat	
EU-állás	2,8	0,0	8,4	3,4	4,1
Külföld	1,4	0,0	7,7	2,0	3,4
Munkahely megtartása	0,0	4,6	0,0	10,6	3,3
Szamosodás	2,2	0,8	2,8	6,8	3,3
Bármilyen jogi terület	0,0	0,0	6,5	6,4	3,3
Biztos állás	4,5	1,5	3,3	0,0	2,5
Munkahelyváltás	0,6	3,8	0,0	4,7	1,9
Ügyész	0,0	0,0	2,8	2,7	1,5
Családi élet	2,3	0,0	1,4	1,4	1,3
Jogtanácsos	0,0	0,0	1,4	3,4	1,2
Jegyző	2,3	1,5	0,5	0,7	1,2
Rendőrség	0,0	1,5	0,5	1,4	0,7
Saját cég	0,6	0,0	0,5	2,0	0,7
Közjegyző	0,0	0,0	1,9	0,7	0,7
Adótanácsadó	0,0	0,0	0,0	0,7	0,1
Családi vállalkozás, praxis átvétele	0,0	0,0	1,9	0,0	0,6
Válaszhiány	–	3,1	–	4,2	2,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(N = 669)

M2. táblázat. Milyen módon került jelenlegi munkahelyére?
(DE ÁJK 2001–2008, utánkövetés)⁷⁰

	Tagozat		Teljes minta
	Nappali	Levelező	
Pályázattal	55,3	45,0	52,4
Ismeretséggel	23,6	22,9	23,4
Pályázattal, ismeretség útján	7,4	1,8	5,9
Felkérték, megkeresték	4,2	7,3	5,1

⁷⁰ Forrás: FÓNAI (2014): i. m., 111.

	Tagozat		Teljes minta
	Nappali	Levelező	
A szülők, rokonok praxisában dolgozik	3,9	7,3	4,8
Ösztöndíjjal	2,5	6,4	3,6
Egyéb	2,1	4,6	2,8
Nem válaszolt	0,6	2,8	1,3
Apróhirdetés útján	0,4	1,8	0,8
Összesen	284	109	393

M3. táblázat. Milyen módon került jelenlegi munkahelyére?
(Az egyes kérdésekre válaszolók %-a) (DE ÁJK 2014)⁷¹

	Még aktív hallgatója a karnak	Végzett hallgatója a karnak	Összesen
Elküldte az önéletrajzát	43,2	48,8	46,8
Felkérték, megkeresték	31,1	41,5	37,8
Személyes ismeretség révén	40,9	34,5	36,7
Pályázat útján	22,7	35,4	31,0
Álláshirdetésre jelentkezett	30,4	17,5	22,2
Korábbi munkakapcsolat révén	14,0	22,5	19,5
Gyakorlati helyen alkalmazták	16,3	10,0	12,2
Apróhirdetés útján	7,0	2,6	4,2
A szülők, rokonok praxisában dolgozik	9,3	0,0	3,3
Ösztöndíjjal	2,4	2,6	2,5
Intézményi karrieriroda	2,4	0,0	0,8
Tanári ajánlás révén	0,0	1,3	0,8

⁷¹ Forrás: DE ÁJK aktív és végzett hallgatók kutatása, 2014.

M4. táblázat. Milyen jogi területen dolgozik? (DE ÁJK 2001–2008, utánkövetés)⁷²

	Tagozat		Teljes minta
	Nappali	Levelező	
Állami és önkormányzati közigazgatás	40,6	32,6	38,4
Ügyvédi iroda	22,4	19,1	21,5
Bíróság	7,5	6,7	7,3
Nem jogi terület	5,0	12,4	7,0
Ügyészség	6,2	4,5	5,8
Egyéb jogi terület	5,4	6,7	5,8
Nem válaszolt	5,8	4,5	5,5
Rendőrség	1,2	9,0	3,3
Piaci terület	1,7	2,2	1,8
Nappalis PhD-hallgató	2,1	0,0	1,5
Felsőoktatás	1,2	1,1	1,2
Jelenleg nem dolgozik	0,8	1,1	0,9

M5. táblázat. Miért felel meg jelenlegi munkája az elképzeléseinek?
(Az említések száma) (DE ÁJK 2001–2008, utánkövetés)⁷³

	Tagozat		Teljes minta
	Nappali	Levelező	
Mindig ezt akarta	50	8	58
Nem erre készült, de megfelel	29	8	37
Távlati céljainak is megfelel	17	13	30
A szakvizsga miatt	17	8	25
Megfelel a személyiségének	17	7	24
Meg tudja valósítani céljait	11	5	16
Érdekes, sokszínű	9	5	14
A fejlődési lehetőségek miatt	10	4	14
Meg tudja valósítani önmagát	3	0	3
A szakmai színvonal miatt	1	2	3
Gyorsan tud alkalmazkodni	2	0	2
Összes „igenlő” említés	166	60	226

⁷² Forrás: FÓNAI (2014): i. m., 113.⁷³ Forrás: FÓNAI (2014): i. m., 115.